

Kelemen Katalin

Gazdasági szereplők és a helyi társadalom

Leveleki Magdolna: *A bomlás virágai. - Gazdaságszociológiai írások (1988-1998)*

(Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó 1999)

Vonzó, egyszersmind nehéz helyzetben van az, aki gazdaságszociológiával foglalkozik manapság Magyarországon.

Vonzó a gazdaságszociológus helyzete - aki a piaci környezeten túl a társadalmi feltételeket is megjelenítve alkalmazza a szociológia gondolkodásmódját a gazdaságra -, mert újabbnál újabb problémák, kérdések felvetésére nyílik lehetősége.

Másrészt nagyon nehéz, mert azzal a kihívással kell szembenéznie, hogy változó társadalmi, gazdasági körülmények között, mikro és makroszintet összekapcsolva találja meg az utat az univerzális magyarázatok és a historicizmus között, feldolgozva az esetlegesség magas fokát (Granovetter 1994).

Leveleki Magdolna írásaiból érződik, hogy tudatában van e kihívásnak, s birtokában a problémák iránti érzékenységnek.

A kötet címéből is kiderül, hogy 10 év termését veszi kézbe az olvasó - s nem akármilyen évek történéseibe pillanthatunk be. Azonban nem különböző dátumú statikus képeket rakhatunk egymás mellé, hanem dinamikus elemzéseket. A változások izgatják a szerzőt, illetve a gazdasági szereplők változásokra adott válaszai, különösen azoké, akiknek komoly kihívásokkal kell szembenézniük. Az írások így nem csak - mint látni fogjuk - térben kapcsolódnak össze, hanem folyamatukban is.

A tanulmányok másik fontos jellemzője és értéke a regionalitás, azaz a helyi társadalomba és gazdaságba ágyazott szereplők szociológiai elemzéséről van szó. Minél későbbi a munka, annál inkább válik hangsúlyossá a helyi környezet szerepe, annál élesebben rajzolódnak ki a helyi környezet különböző dimenziói is.

Ez annál is inkább fontos, mert tovább bontja és finomítja azt a folyamatot, amit a régiók közötti felerősödött területi differenciálódásnak nevezünk a rendszerváltás utáni Magyarországon. Ennek közismert törésvonala, a nyugat-kelet tengely, amely tengely mentén való elhelyezkedés változójával jól leírhatók a gazdasági teljesítmény, a jövedelem, a munkanélküliség, illetve a fejlettség más indikátorainak növekvő különbségei (Cséfalvay 1993). Mindez összetett folyamatok hatásaként értelmezhető. Az újraelosztási mechanizmusok felbomlását és a strukturális válságot követően a nyugati régiók előnye növekvő, amihez az európai piacok térbeli közelsége, s egyéb, részben a gazdasági fejlettségből adódó, például az infrastrukturális, intézményi, illetve kulturális előnyök járulnak hozzá. A külföldi érdekeltségű vállalatok térnyerését a munkavállalók képzettségi színvonala mellett a földrajzi helyzet is erősen meghatározza.

Azonban fókuszunkat szűkítve - s Leveleki Magdolna "történetei" itt kezdődnek - látnunk kell a különbséget a különböző "nyugati" régiók folyamatai, avagy ugyanazon régió gazdasági szereplőinek viselkedésmintái között. Közelképpel akár egyes gazdasági szereplők eltérő szerepei is megvilágíthatók. Így például a nagyvállalat és a kisvállalkozások kapcsolata, avagy nagyvállalat mint munkaadó különböző metszeteket jelenít meg. Nagy hiányt pótol Leveleki Magdolna, mikor felrajzolja egy helyi társadalom - Székesfehérvár és környéke - gazdasági szereplőinek tablóját.

A nyolcvanas évek végén született két tanulmányban, amelyek a - különböző generációkhoz tartozó - vegyész-mérnökök pályakezdésének, illetve a mérnöki pályának a nehézségeit elemzik az elvárások tükrében, még mintegy mementóként felsejlik a szocialista állami nagyvállalat a vizsgált gazdasági szereplők környezeteként. (A struktúra változatlansága, a változatlanság struktúrája és a Foglalkoztatottság avagy alulfoglalkoztatottság)

A két 1991-es írás már a magánszektor születéséhez kapcsolódik.

A bourdieu-i cselekvési stratégia, habitus, illetve tőkefogalmak segítségével teremt elméleti keretet A tőkék

éledése. Konceptió egy vállalkozás-kutatáshoz című tanulmány az olyan kérdésekhez, mint: Hol terem a sikeres vállalkozó, azaz mely társadalmi rétegek számára jelent tényleges alternatívát a vállalkozás? A tőkék milyen összetétele valószínűsíti a vállalkozás sikerét? Milyen egyéni és közösségi előfeltételei vannak a vállalkozóvá válásnak? Milyen múltbéli beruházások talaján ter melődik ki, avagy újjá a vállalkozói habitus? Miféle társadalmi tanulási folyamatok játszódnak le akkor, amikor a vállalkozói réteg száma nő?

Vállalkozói életutak a 80-as évek Magyarországon: Tradicionális és modern vállalkozók című munka pedig arra keresi a választ, hogy a személyes életút milyen elemei predesztinálják az egyént a vállalkozóvá válásra, illetve, hogy az életút és a vállalkozói mentalitás, magatartásmód között milyen összefüggések lehetségesek?

Az 1993 után datálódott - a könyv kétharmadát kitevő - tanulmányok már szorosan kapcsolódnak a székesfehérvári régióhoz, különböző metszeteit adva a helyi gazdaságnak és társadalomnak.

A szerző talán legismertebb munkája, A bomlás virágai a fehérvári állami elektronikai nagyipar leépülésével párhuzamosan születő kisipar szerveződéséről szól. Hogyan rendeződnek át a kapcsolatok és cserélődnek fel bizonyos szerepek a nagyvállalat és a kisipar között, a verseny és együttműködés milyen formái alakulnak ki a kicsik piacán?

A nyolcvanas években a nagyvállalat - a Videoton - előszeretettel foglalkoztatott bedolgozó magánvállalkozásokat, hisz így kedvezőbb (nem bérért) jutott teljesítményhez, a bedolgozók pedig többletjövedelemhez. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójára a Videoton bomlásával párhuzamosan nemcsak a bedolgozói szerepkör szűnik meg, hanem az alkalmazottak státusai is bizonytalanná válnak. Ekkor születnek a "bomlás virágai", azok az elektronikai kisvállalkozások, amelyek a helyi piacon jelennek meg a termékeikkel (antennákkal, kaputelefonokkal, erősítővel, stb.), s amelyek továbbra is kapcsolódnak a nagyvállalathoz, annak félkész termékeit, illetve bizonyos szolgáltatásait felhasználva.

Hat évvel később, 1997-ben újra visszatérve a "tett helyszínére" a szerző azt vizsgálja (Kisvállalkozások piaci kapcsolatai egy megváltozott gazdasági környezetben), hogy működnek-e még az 1991-es kisvállalkozások, mely üzemformák, milyen területen maradtak életképesek. Hogyan változtak a kisipari cégek kapcsolatai a beszerzési és értékesítési piacokon? Van-e még, és ha igen, milyen az együttműködés kis és nagyvállalatok között? Milyen a verseny a munkaerőpiacon, hogyan igyekszik a kisipar megtartani munkaerő tartalékait egy olyan környezetben, ahol az kimerülőben van?

A Videoton átalakulása alapvetően megváltoztatta a - korábban részben tőle függő - kisvállalkozások helyzetét is. A külföldi tőke megjelenésével maga is multinacionális cégek bedolgozójává vált, aminek következtében megszűnt, mint a kicsik beszerzési piaca. Mindehhez az értékesítési piacokon fokozódó verseny illetve telítődés párosult.

A körülmények teljes átrendeződése után vajon "életben" találjuk-e a korábban már vizsgált kisvállalkozásokat? S ha igen, vajon hogyan módosult a tevékenységük? - tudhatjuk meg Leveleki Magdolnától.

A nagyvállalatok elemzésének egy másik metszetét adja A bér munka paradicsoma. Mit kínálnak a munkaadók Fejér megyében? című tanulmány, amely az újjáéledő helyi nagyipar fellendülését a foglalkoztatottság oldaláról vizsgálja. A szerző differenciálja és tipizálja a különböző időben letelepült cégek munkaerőpolitikáját abból a szempontból, hogy mit kínálnak a munkavállalóknak, illetve, hogy mely társadalmi csoportok lelik meg a helyüket a felkínált munkahelyeken.

A kisvállalkozásokon és a nagyvállalatokon túl a régió gazdasági szereplőinek más csoportjait is megismerhetjük:

Így például a munkanélkülieket (A szabadulástól a kényszerűségig. A munkanélküli lét változásai) bemutató tanulmány a fehérvári elbocsátottak különböző típusait, s e típusokhoz kapcsolódó stratégiákat írja le.

A falusi romák egy ipari város vonzáskörzetében (társszerző: Albert József) című a Székesfehérvár vonzáskörzetében élő roma társadalom strukturálódását mutatja be, illetve azt, hogy a roma társadalom különböző rétegeit, csoportjait hogyan érintették a kilencvenes évek gazdasági társadalmi változásai, a fehérvári nagyipar összeomlása, a magánszektor bővülése, a városban újjáéledő nagyipar. Milyen létezési,

túlélési technikákat alakítanak ki a munkanélküliség állapotában.

Nem marad ki a helyi gazdaságot leginkább befolyásoló helyi intézmény sem, az önkormányzatok. (Önkormányzati szerepváltozatok a kilencvenes évek elején - társszerző: Albert József)

Leveleki Magdolna írásait olvasva azt is megérezhetjük, hogy a szerző az általa alkalmazott interjú-esettanulmányos módszer kiváló művelője. E műfaj olyan empátikus kutatót igényel, aki nem teóriákat akar erőszakolni a valóságra, aki alanyait nem szorítja kizárólagosan az előre megfogalmazott kérdéseinek korlátai közé, aki képes a kapott információk súlyozására, s aki az esetlegességek mögé lát. Így lehet az eredmény természetes, magától értetődő - mint Leveleki Magdolna gazdaságszociológiai írásai.

Hivatkozások

Cséfalvay Zoltán 1993. Felharmadolt ország: Magyarország regionális átrendeződése, 1989-1992. Valóság, 7
Fazekas Károly-Köllő János 1998. A külföldi érdekeltségű vállalatok munkaerőkeresletének jellemzői Magyarországon 1995-ben. In: Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában. Budapest, MTA KI
Granovetter, M. 1994. A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: Lengyel Gy.-Szántó Z. (szerk.) A gazdasági élet szociológiája. Budapest: BKE
Smelser, N. J.-Swederg, R. 1997. A gazdaság szociológiai szemléletmódja. In: Lengyel Gy.-Szántó Z. (szerk.) A gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája. Budapest: BKE